

ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ
της 17ης Οκτωβρίου 1995 *

Στην υπόθεση C-83/94,

που έχει ως αντικείμενο αίτηση του Landgericht Darmstadt (Γερμανία) προς το Δικαστήριο, κατ' εφαρμογήν του άρθρου 177 της Συνθήκης ΕΚ, με την οποία ζητείται, στο πλαίσιο της ποινικής δίκης που εκκρεμεί ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου κατά

Peter Leifer,

Reinhold Otto Krauskopf,

Otto Holzer,

η έκδοση προδικαστικής αποφάσεως ως προς την ερμηνεία των άρθρων 113, 223, παράγραφος 1, στοιχείο β', και 224 της Συνθήκης ΕΚ, καθώς και των άρθρων 1 και 11 του κανονισμού (ΕΟΚ) 2603/69 του Συμβουλίου, της 20ής Δεκεμβρίου 1969, περί θεσπίσεως κοινού καθεστώτος εξαγωγών (ΕΕ ειδ. έκδ. 11/001, σ. 101), όπως τροποποιήθηκε από τον κανονισμό (ΕΟΚ) 3918/91 του Συμβουλίου, της 19ης Δεκεμβρίου 1991 (ΕΕ L 372, σ. 31),

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ,

συγκείμενο από τους G. C. Rodríguez Iglesias, Πρόεδρο, K. N. Κακούρη, D. A. O. Edward, J.-P. Puissochet και G. Hirsch, προέδρους τμήματος,

* Γλώσσα διαδικασίας: η γερμανική.

G. F. Mancini, F. A. Schockweiler, J. C. Moitinho de Almeida, P. J. G. Kapteyn (εισηγητή), C. Gulmann, J. L. Murray, P. Jann και H. Ragnemalm, δικαστές,

γενικός εισαγγελέας: F. G. Jacobs

γραμματέας: D. Louterman-Hubeau, κύρια υπάλληλος διοικήσεως,

λαμβάνοντας υπόψη τις γραπτές παρατηρήσεις που κατέθεσαν:

— ο Peter Leifer, εκπροσωπούμενος από τον Jochim Thietz-Bartram, δικηγόρο Αμβούργου,

— η Γερμανική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τον Ernst Röder, Ministerialrat στο ομοσπονδιακό Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας, και τον Bernd Klope, Regierungsrat στο ίδιο υπουργείο,

— η Ελληνική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τον Παναγιώτη Καμαρινέα, νομικό σύμβουλο του Κράτους, και τη Χριστίνα Σιταρά, δικαστική αντιπρόσωπο στο Νομικό Συμβούλιο του Κράτους,

— η Ισπανική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τον Alberto Navarro Gonzalez, γενικό διευθυντή της υπηρεσίας Νομικού και Θεσμικού Κοινοτικού Συντονισμού, και τη Rosario Silva de Lapuerta, abogado del Estado, της επιφορτισμένης με την εκπροσώπηση της Ισπανικής Κυβερνήσεως ενώπιον του Δικαστηρίου νομικής υπηρεσίας,

- η Γαλλική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τον Philippe Martinet, γραμματέα εξωτερικών υποθέσεων στη Διεύθυνση Νομικών Υποθέσεων του Υπουργείου Εξωτερικών, και την Catherine de Salins, υποδιευθυντή της ίδιας διευθύνσεως,
- η Ιταλική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τον Ivo Braguglia, avvocato dello Stato,
- η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου, εκπροσωπούμενη από τους John E. Collins, Assistant Treasury Solicitor, και τον Stephen Richards, barrister,
- η Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, εκπροσωπούμενη από τον Peter Gilsdorf, κύριο νομικό σύμβουλο, και τον Jörn Sack, νομικό σύμβουλο,

έχοντας υπόψη την έκθεση ακροατηρίου,

αφού άκουσε τις προφορικές παρατηρήσεις του Peter Leifer, του Reinhold Otto Krauskopf, εκπροσωπούμενου από τον Thomas Marx, δικηγόρο Αμβούργου, και του Otto Holzer, εκπροσωπούμενου από τον Endrick Lankau, δικηγόρο Darmstadt, της Γερμανικής Κυβερνήσεως, της Ελληνικής Κυβερνήσεως, εκπροσωπούμενης από τον Παναγιώτη Καμαρινέα και τη Γαλάτεια Αλεξάκη, δικηγόρο στην Ειδική Υπηρεσία Κοινοτικών Διαφορών του Υπουργείου Εξωτερικών, της Ισπανικής Κυβερνήσεως, της Γαλλικής Κυβερνήσεως, της Κυβερνήσεως του Ηνωμένου Βασιλείου και της Επιτροπής κατά τη συνεδρίαση της 21ης Μαρτίου 1995,

αφού άκουσε τον γενικό εισαγγελέα που ανέπτυξε τις προτάσεις του κατά τη συνεδρίαση της 18ης Μαΐου 1995,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

- 1 Με διάταξη της 21ης Φεβρουαρίου 1994, που περιήλθε στο Δικαστήριο στις 7 Μαρτίου 1994, το Landgericht Darmstadt υπέβαλε στο Δικαστήριο, δυνάμει του άρθρου 177 της Συνθήκης ΕΚ, έξι προδικαστικά ερωτήματα ως προς την ερμηνεία των άρθρων 113, 223, παράγραφος 1, στοιχείο β', και 224 της Συνθήκης ΕΚ, καθώς και των άρθρων 1 και 11 του κανονισμού (ΕΟΚ) 2603/69 του Συμβουλίου, της 20ής Δεκεμβρίου 1969, περί θεσπίσεως κοινού καθεστώτος εξαγωγών (ΕΕ ειδ. έκδ. 11/001, σ. 101), όπως τροποποιήθηκε με τον κανονισμό (ΕΟΚ) 3918/91 του Συμβουλίου, της 19ης Δεκεμβρίου 1991 (ΕΕ L 372, σ. 31).
- 2 Τα ερωτήματα αυτά ανέκυψαν στο πλαίσιο ποινικής δίκης κατά των Leifer, Krauskopf και Holzer, οι οποίοι κατηγορούνται στο πλαίσιο της κύριας δίκης ότι, κατά το χρονικό διάστημα μεταξύ 1984 και 1988, παρέδωσαν στο Ιράκ εγκαταστάσεις, τμήματα εγκαταστάσεων και χημικά προϊόντα χωρίς τις απαιτούμενες άδειες εξαγωγής.
- 3 Κατά το άρθρο 2 του Außenwirtschaftsgesetz (νόμος περί του εξωτερικού εμπορίου, στο εξής: AWG), η κυβέρνηση εξουσιοδοτείται να ορίζει, εκδίδοντας διατάγματα, τις νομικές πράξεις ή τις ενέργειες οι οποίες μπορούν να απαγορευθούν ή να εξαρτηθούν από προηγούμενη άδεια.
- 4 Το άρθρο 7 του AWG, το οποίο φέρει τον τίτλο «Προστασία της ασφάλειας και των εξωτερικών συμφερόντων», ορίζει στην παράγραφο 1 τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες μπορούν να επιβληθούν οι περιορισμοί αυτοί:

«Οι νομικές πράξεις και οι ενέργειες στον τομέα του εξωτερικού εμπορίου μπορούν να υποβληθούν σε περιορισμούς προκειμένου:

- 1) να προστατευθεί η ασφάλεια της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας,

2) να αποσοβηθεί διατάραξη της ειρηνικής συνυπάρξεως των λαών ή

3) να αποφευχθεί σοβαρή διατάραξη των εξωτερικών σχέσεων της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας.»

5 Στο πλαίσιο ακριβώς αυτό η Κυβέρνηση εξέδωσε διάταγμα με τον τίτλο Außenwirtschaftsverordnung (κανονιστική απόφαση περί του εξωτερικού εμπορίου, στο εξής: AWW), τη οποίας το παράρτημα AL αναφέρει ειδικά τα εμπορεύματα που υπόκεινται σε άδεια. Ο εν λόγω πίνακας AL, όπως τροποποιήθηκε κατ' επανάληψη, προβλέπει την υποχρέωση λήψεως αδειάς για ορισμένες εγκαταστάσεις, τμήματα εγκαταστάσεων και για ορισμένες χημικές ουσίες. Προκειμένου περί των χημικών εγκαταστάσεων, η άδεια απαιτείται μόνον όταν οι εγκαταστάσεις αυτές εξάγονται προς κράτη που δεν είναι μέλη του ΟΟΣΑ. Έτσι, ο πίνακας περιλαμβάνει, μεταξύ άλλων, τα εμπορεύματα που εξάγουν οι κατηγορούμενοι της κυρίας δίκης.

6 Από τη διάταξη περί παραπομπής προκύπτει ότι ο εισαγγελέας του Darmstadt φρονεί ότι, λόγω της εξαγωγής αυτής, οι διεθνείς σχέσεις της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας έχουν διαταραχθεί αισθητά οπότε άσκησε ποινική δίωξη κατά της διαπραχθείσας παραβάσεως. Το αιτούν δικαστήριο διερωτάται ωστόσο αν η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας έχει αρμοδιότητα να θεσπίσει, ως κράτος μέλος της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, διαδικασίες αδειάς εξαγωγής για το εμπόριο με τις τρίτες χώρες και τις σχετικές ποινικές κυρώσεις. Διευκρινίζει ότι, στην περίπτωση κατά την οποία είναι ασυμβίβαστες προς το κοινοτικό δίκαιο, οι εθνικές διατάξεις πρέπει να μην εφαρμόζονται, με αποτέλεσμα να εξαφανίζεται αυτομάτως η ποινική παράβαση. Για τους λόγους αυτούς, το εθνικό δικαστήριο υπέβαλε στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

«1) α) Έχει το άρθρο 113 της Συνθήκης ΕΟΚ την έννοια ότι στο πεδίο εφαρμογής του εμπίπτουν και διατάξεις της εθνικής νομοθεσίας περί περιορι-

σμού των εξαγωγών προς τρίτες χώρες εμπορευμάτων τα οποία προσφέρονται τόσο για στρατιωτική όσο και για μη στρατιωτική χρήση (των επονομαζομένων εμπορευμάτων διπλής χρήσεως), όπως είναι τα αναφερόμενα στο μέρος Α, τμήμα Ι, του πίνακα εξαγωγών και στην πεντηκοστή δεύτερη κανονιστική απόφαση της 14ης Μαΐου 1984 (Bundesanzeiger 91/84) με την οποία προστέθηκε ο αριθμός 1710 στο τμήμα Ι, μέρος C, του πίνακα εξαγωγών, καθώς και στην πεντηκοστή έκτη κανονιστική απόφαση, της 6ης Αυγούστου 1984, περί τροποποίησης της Außenwirtschaftsverordnung (AWV — κανονιστική απόφαση περί εξωτερικού εμπορίου), με την οποία θεσπίστηκε το άρθρο 5a της AWV (BGBl. I, 1984, σ. 1079), και στην πεντηκοστή τρίτη κανονιστική απόφαση περί τροποποίησης του πίνακα εξαγωγών με την οποία προστέθηκε το μέρος D στο τμήμα Ι του πίνακα εξαγωγών (BGBl. I, 1984, σ. 1080);

- β) Είναι, επομένως, τα κοινοτικά όργανα αποκλειστικώς αρμόδια να επιβάλλουν τέτοιου είδους περιορισμούς επί των εξαγωγών, με την επιφύλαξη τυχόν εξουσιοδοτήσεως προς ορισμένα κράτη μέλη και με την επιφύλαξη των προβλεπομένων στη Συνθήκη ΕΟΚ εξαιρέσεων;

Σε περίπτωση που στο προαναφερθέν ερώτημα δοθεί καταφατική απάντηση:

- 2) Έχουν τα άρθρα 223, παράγραφος 1, στοιχείο β', και 224 της Συνθήκης ΕΟΚ, καθώς και το άρθρο 11 του κανονισμού (ΕΟΚ) 2603/69 του Συμβουλίου, της 20ής Δεκεμβρίου 1969, περί θεσπίσεως κοινού καθεστώτος εξαγωγών [ΕΕ ειδ. έκδ. 11/001, σ. 101, όπως τροποποιήθηκε τελευταία με τον κανονισμό (ΕΟΚ) 3918/91 του Συμβουλίου, της 19ης Δεκεμβρίου 1991, ΕΕ L 372, σ. 31, στο εξής: κανονισμός περί εξαγωγών], την έννοια ότι επιτρέπουν κατ' εξαίρεση σε κράτος μέλος τη θέσπιση νομοθετικών διατάξεων, όπως οι

περιγραφόμενες στο πρώτο ερώτημα, προς περιορισμό των εξαγωγών εμπορευμάτων διπλής χρήσεως προς τρίτες χώρες;

3) Έχουν τα άρθρα 223, παράγραφος 1, στοιχείο β', και 224 της Συνθήκης ΕΟΚ, καθώς και το άρθρο 11 του κανονισμού περί εξαγωγών την έννοια ότι επιτρέπουν στα κράτη μέλη να θεσπίζουν νομοθετικές διατάξεις κατά τις οποίες,

α) το βάρος αποδείξεως ότι τα εμπορεύματα διπλής χρήσεως προορίζονται για μη στρατιωτική χρήση, πράγμα που αποτελεί προϋπόθεση για τη χορήγηση αδείας εξαγωγής, φέρει εξ ολοκλήρου ο αιτών,

β) η άδεια εξαγωγής μπορεί να μη χορηγηθεί όταν τα εμπορεύματα προσφέρονται αντικειμενικώς για στρατιωτική χρήση;

4) α) Έχει το άρθρο 1 του κανονισμού περί εξαγωγών την έννοια ότι η ελευθερία εξαγωγών που ρυθμίζει περιλαμβάνει επίσης την απαλλαγή από διαδικασίες εκδόσεως αδειών εξαγωγής και από ποινικές κυρώσεις βάσει του εθνικού δικαίου, σε περίπτωση παραβάσεως των διατάξεων της εθνικής νομοθεσίας περί των αδειών εξαγωγής;

β) Συνεπάγονται οι ποινικές κυρώσεις που επιβάλλουν τα κράτη μέλη περιορισμό της ελευθερίας κατά την έννοια του άρθρου 1 του κανονισμού περί εξαγωγών, περιορισμό τον οποίον αυτά δεν έχουν αρμοδιό-

τητα να επιβάλλουν παρά μόνον κατόπιν εξουσιοδότησεως από τα κοινοτικά όργανα και με την επιφύλαξη των εξαιρέσεων που προβλέπει το άρθρο 11 του κανονισμού περί εξαγωγών;

5) α) Έχουν τα άρθρα 223, παράγραφος 1, στοιχείο β', και 224 της Συνθήκης ΕΟΚ, καθώς και το άρθρο 11 του κανονισμού περί εξαγωγών, την έννοια ότι επιτρέπουν την κατ' εξαίρεση θέσπιση, εκ μέρους των επιμέρους κρατών μελών, διαδικασιών προηγουμένης χορηγήσεως αδείας εξαγωγής, συνοδευόμενων από ποινικές κυρώσεις, όχι προς προστασία της δικής τους ασφαλείας, αλλά απλώς και μόνον προς αποτροπή σοβαρής διαταράξεως της ειρηνικής συμβιώσεως των λαών ή προς αποτροπή σοβαρής διαταράξεως των εξωτερικών σχέσεων του οικείου κράτους μέλους [βλ. τις διατάξεις του άρθρου 7, παράγραφος 1, σημεία 2 και 3, του Außenwirtschaftsgesetz — AWG (γερμανικού νόμου περί εξωτερικού εμπορίου)];

β) Έχουν τα άρθρα 223, παράγραφος 1, στοιχείο β', και 224 της Συνθήκης ΕΟΚ, καθώς και το άρθρο 11 του κανονισμού περί εξαγωγών, την έννοια ότι επιτρέπουν την κατ' εξαίρεση θέσπιση από τα επιμέρους κράτη μέλη ποινικών διατάξεων που προβλέπουν την επιβολή ποινών σε περίπτωση εξαγωγής χωρίς άδεια προϊόντων διπλής χρήσεως καθώς και της χημικής ουσίας POCl_3 που προσφέρονται τόσο για στρατιωτική όσο και για μη στρατιωτική χρήση, όπως προβλέπουν το άρθρο 34, παράγραφος 1, σημείο 3, το άρθρο 33, παράγραφος 1, και το άρθρο 7, παράγραφος 1, του AWG, σε συνδυασμό με το άρθρο 70, παράγραφος 1, σημείο 1, τα άρθρα 5 και 5a της AWV και τα τμήματα Α, C, αριθ. 1710, καθώς και το τμήμα D του πίνακα εξαγωγών, μέρος I, όπως τροποποιήθηκε στις 14 Μαΐου 1984 και στις 6 Αυγούστου 1984, μπορεί δε να θεωρηθεί ότι αυτές οι ποινικές διατάξεις, οι οποίες προβλέπουν επίσης ποινές στερητικές της ελευθερίας, συμβιβάζονται με την αρχή της αναλογικότητας;

γ) Έχουν τα άρθρα 223, παράγραφος 1, στοιχείο β', και 224 της Συνθήκης ΕΟΚ, καθώς και το άρθρο 11 του κανονισμού περί εξαγωγών, την έν-

νοια ότι επιτρέπουν στα κράτη μέλη να επιβάλλουν ποινές στερητικές της ελευθερίας και χρηματικές ποινές σε περίπτωση εξαγωγής χωρίς άδεια εμπορευμάτων διπλής χρήσεως, για τον λόγο και μόνον ότι τα εμπορεύματα αυτά προσφέρονται αντικειμενικώς για στρατιωτική χρήση;

δ) Επιτρέπει το κοινοτικό δίκαιο την επιβολή ποινής μόνον όταν υπάρχει εκ των πραγμάτων σοβαρή πιθανότητα στρατιωτικής χρησιμοποίησης των εμπορευμάτων, πράγμα το οποίο γνωρίζουν οι εξαγωγείς;

6) Σε περίπτωση που στα προαναφερθέντα ερωτήματα δοθεί ολικώς ή μερικώς αρνητική απάντηση:

Παράγουν το άρθρο 113 της Συνθήκης ΕΟΚ και/ή το άρθρο 1 του κανονισμού περί εξαγωγών άμεσο αποτέλεσμα υπέρ των πολιτών, υπό την έννοια ότι το άρθρο 113 της Συνθήκης ΕΟΚ και/ή το άρθρο 1 του κανονισμού περί εξαγωγών παρέχει στους πολίτες της Κοινότητας δικαιώματα τα οποία τα εθνικά δικαστήρια υποχρεούνται να προστατεύουν;»

Επί του πρώτου ερωτήματος

7 Με το πρώτο ερώτημα το εθνικό δικαστήριο ερωτά αν το άρθρο 113 της Συνθήκης έχει την έννοια ότι οι εθνικές ρυθμίσεις που περιορίζουν τις εξαγωγές εμπορευμάτων διπλής χρήσεως προς τρίτες χώρες εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του και αν, σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως, η Κοινότητα διαθέτει αποκλειστική αρμοδιότητα στον τομέα αυτόν.

8 Υπενθυμίζεται καταρχάς ότι, δυνάμει του άρθρου 113 της Συνθήκης, η κοινή εμπορική πολιτική στηρίζεται σε ενιαίες αρχές, ιδίως σε ό,τι αφορά τις μεταβο-

λές δασμολογικών συντελεστών, τη σύναψη δασμολογικών και εμπορικών συμφωνιών, την ενοποίηση των μέτρων ελευθερώσεως, την πολιτική εξαγωγών και τα μέτρα εμπορικής άμυνας.

- 9 Η εφαρμογή της κοινής αυτής εμπορικής πολιτικής προϋποθέτει ότι η έννοια αυτή δεν πρέπει να ερμηνεύεται στενά προκειμένου να αποφεύγεται η διατάραξη του ενδοκοινοτικού εμπορίου λόγω των ανισοτήτων που θα ανέκυπταν εντεύθεν σε ορισμένους τομείς των οικονομικών σχέσεων με τις τρίτες χώρες (βλ. γνωμοδότηση 1/78 της 4ης Οκτωβρίου 1979, Συλλογή τόμος 1979/II, σ. 401, σκέψη 45).
- 10 Επομένως, εθνική ρύθμιση που αποσκοπεί να εμποδίσει ή να περιορίσει την εξαγωγή ορισμένων προϊόντων εμπίπτει στην κοινή εμπορική πολιτική υπό την έννοια του άρθρου 113 της Συνθήκης.
- 11 Η διαπίστωση αυτή δεν αναιρείται από το γεγονός ότι ο περιορισμός αφορά εμπορεύματα διπλής χρήσεως. Η φύση των προϊόντων αυτών δεν μπορεί πράγματι να έχει ως συνέπεια να εκφεύγουν τα προϊόντα αυτά του πεδίου εφαρμογής της κοινής εμπορικής πολιτικής.
- 12 Επομένως, εφόσον η αρμοδιότητα στον τομέα της εμπορικής πολιτικής έχει μεταβιβαστεί, στο σύνολό της, στην Κοινότητα δυνάμει του άρθρου 113, παράγραφος 1, μέτρα εμπορικής πολιτικής εθνικού χαρακτήρα επιτρέπονται μόνον δυνάμει ειδικής εξουσιοδότησεως της Κοινότητας (αποφάσεις της 15ης Δεκεμβρίου 1976, 41/76, Donckerwolke, Συλλογή τόμος 1976, σ. 719, σκέψη 32, και της 18ης Φεβρουαρίου 1986, 174/84, Bulk Oil, Συλλογή 1986, σ. 559, σκέψη 31).

- 13 Επομένως, στο πρώτο ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 113 της Συνθήκης έχει την έννοια ότι οι ρυθμίσεις που περιορίζουν τις εξαγωγές εμπορευμάτων διπλής χρήσεως προς τρίτες χώρες εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του και ότι η Κοινότητα διαθέτει αποκλειστική αρμοδιότητα στον τομέα αυτό, αποκλείοντας επομένως την αρμοδιότητα των κρατών μελών, πλην περιπτώσεως ειδικής εξουσιοδοτήσεως εκ μέρους της Κοινότητας.

Επί του δευτέρου ερωτήματος

- 14 Λαμβανομένης υπόψη της απαντήσεως που δόθηκε στο πρώτο ερώτημα, με το δεύτερο ερώτημα πρέπει να θεωρηθεί ότι ερωτάται αν ένα κράτος μέλος μπορεί, κατ' εξαίρεση, να θεσπίσει εθνικά μέτρα περιορισμού της εξαγωγής εμπορευμάτων διπλής χρήσεως προς τρίτες χώρες δυνάμει του άρθρου 223, παράγραφος 1, στοιχείο β', ή 224 της Συνθήκης ή ακόμη βάσει του άρθρου 11 του κανονισμού (ΕΟΚ) 2603/69 του Συμβουλίου, της 20ής Δεκεμβρίου 1969 περί θεσπίσεως κοινού καθεστώτος εξαγωγών (ΕΕ ειδ. έκδ. 11/001, σ. 101, στο εξής: κανονισμός).
- 15 Πρέπει να εξεταστεί καταρχάς αν εθνικά μέτρα όπως τα επίμαχα εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του κανονισμού και στη συνέχεια να ελεγχθεί αν τα μέτρα αυτά μπορούν να δικαιολογηθούν βάσει του άρθρου 11 του κανονισμού αυτού.
- 16 Κατά το άρθρο 1 του κανονισμού, «οι εξαγωγές της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας προς τρίτες χώρες είναι ελεύθερες, δηλαδή δεν υπόκεινται σε ποσοτικούς περιορισμούς, με εξαίρεση εκείνους που επιβάλλονται σύμφωνα με τις διατάξεις του παρόντος κανονισμού».

- 17 Το άρθρο 11 του ιδίου κανονισμού προβλέπει μια τέτοια εξαίρεση, ορίζοντας ότι, «υπό την επιφύλαξη άλλων κοινοτικών διατάξεων, ο παρών κανονισμός δεν εμποδίζει την υιοθέτηση ή την εφαρμογή από τα κράτη μέλη ποσοτικών περιορισμών κατά την εξαγωγή που επιβάλλονται για λόγους δημοσίας ηθικής, δημοσίας τάξεως, δημοσίας ασφαλείας, προστασίας της υγείας και της ζωής των ανθρώπων και των ζώων ή διατηρήσεως των φυτών, προστασίας των εθνικών θησαυρών που έχουν καλλιτεχνική, ιστορική ή αρχαιολογική αξία ή προστασίας της βιομηχανικής και εμπορικής ιδιοκτησίας.»
- 18 Η Γερμανική Κυβέρνηση αμφισβητεί ότι η απαίτηση άδειας μπορεί να συνιστά ποσοτικό περιορισμό και διερωτάται αν ο κανονισμός απαγορεύει μόνον τους ποσοτικούς περιορισμούς κατά την εξαγωγή αποκλείοντας τα μέτρα ισοδυνάμου αποτελέσματος.
- 19 Το επιχείρημα αυτό δεν μπορεί να γίνει δεκτό.
- 20 Είναι αληθές ότι το άρθρο 34 της Συνθήκης, περί της ελεύθερης κυκλοφορίας των εμπορευμάτων στο εσωτερικό της Κοινότητας, διακρίνει τους ποσοτικούς περιορισμούς από τα μέτρα ισοδυνάμου αποτελέσματος.
- 21 Εντούτοις, από το άρθρο αυτό δεν προκύπτει ότι η έννοια των ποσοτικών περιορισμών, η οποία χρησιμοποιείται σ' έναν κανονισμό και αναφέρεται στο εμπόριο της Κοινότητας με τρίτες χώρες, πρέπει να ερμηνευθεί ως αποκλείουσα οποιοδήποτε μέτρο ισοδυνάμου αποτελέσματος υπό την έννοια του άρθρου 34 της Συνθήκης.

- 22 Όπως το Δικαστήριο έχει υπογραμμίσει με τη νομολογία του, για την ερμηνεία μιας διατάξεως κοινοτικού δικαίου πρέπει να λαμβάνεται υπόψη όχι μόνο το γράμμα της αλλά και τα συμφραζόμενά της και οι σκοποί που επιδιώκονται με τη ρύθμιση της οποίας αποτελεί μέρος (αποφάσεις της 17ης Νοεμβρίου 1983, 292/82, Merck, Συλλογή 1983, σ. 3781, σκέψη 12, και της 21ης Φεβρουαρίου 1984, 337/82, St. Nikolaus Brenneirei, Συλλογή 1984, σ. 1051, σκέψη 10).
- 23 Ένας κανονισμός όμως που στηρίζεται στο άρθρο 113 της Συνθήκης και αποσκοπεί στη θέση σε εφαρμογή της αρχής της ελευθερίας των εισαγωγών στο κοινοτικό επίπεδο, όπως εξαγγέλεται στο άρθρο του 1, δεν μπορεί να αποκλείει από το πεδίο εφαρμογής του μέτρα που λαμβάνουν τα κράτη μέλη των οποίων το αποτέλεσμα ισοδυναμεί με ποσοτικό περιορισμό εφόσον η εφαρμογή τους μπορεί να καταλήξει, όπως στην υπό κρίση περίπτωση, σε απαγόρευση της εξαγωγής.
- 24 Η διαπίστωση αυτή επιρρωννύεται άλλωστε από το άρθρο XI της γενικής συμφωνίας περί δασμών και εμπορίου, το οποίο μπορεί να θεωρηθεί ότι ασκεί επιρροή στην ερμηνεία κοινοτικής πράξεως ρυθμίζουσας το διεθνές εμπόριο. Πράγματι, το άρθρο αυτό, το οποίο φέρει τον τίτλο «Γενική κατάργησης των ποσοτικών περιορισμών», μνημονεύει στην παράγραφο 1 «απαγορεύσεις ή περιορισμούς άλλους, πλην δασμών, φόρων ή άλλων επιβαρύνσεων, ων η εφαρμογή πραγματοποιείται μέσω ποσοτώσεων, αδειών εξαγωγής ή εισαγωγής, ή παντός άλλου τρόπου».
- 25 Ο Leifer θεωρεί ότι περιορισμός των εξαγωγών επιτρέπεται μόνον εφόσον τα εμπορεύματα χρησιμοποιούνται για στρατηγικούς σκοπούς και μόνον ενόψει της προστασίας της δημόσιας ασφάλειας. Φρονεί επομένως ότι, εν αντιθέσει προς τη διακινδύνευση των βασικών συμφερόντων της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας στον τομέα της ασφαλείας, η διατάραξη της ειρηνικής συνυπάρξεως των λαών ή των εξωτερικών σχέσεων της Γερμανίας δεν μπορεί να δικαιολογήσει τα μέτρα αυτά.

- 26 Πρέπει να υπομνησθεί συναφώς ότι, με την απόφασή του της 4ης Οκτωβρίου 1991, C-367/89, Richardt και «Les Accessoires Scientifiques» (Συλλογή 1991, σ. I-4621, σκέψη 22), το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι η έννοια της δημόσιας ασφάλειας, κατά το άρθρο 36 της Συνθήκης, καλύπτει τόσο την εσωτερική ασφάλεια κράτους μέλους όσο και την εξωτερική ασφάλειά του. Η συστατικότερη ερμηνεία της έννοιας αυτής, χρησιμοποιούμενη στο άρθρο 11 του κανονισμού, θα είχε ως συνέπεια να επιτρέψει στα κράτη μέλη να περιορίσουν την κυκλοφορία των εμπορευμάτων εντός της εσωτερικής αγοράς περισσότερο από την κυκλοφορία των εμπορευμάτων με τις τρίτες χώρες.
- 27 Πρέπει να προστεθεί ότι, όπως επισήμανε ο γενικός εισαγγελέας στο σημείο 41 των προτάσεών του, είναι δυσχερές να γίνει σαφής και αυστηρή διάκριση μεταξύ των ζητημάτων που ανάγονται στην εξωτερική πολιτική και των ζητημάτων που ανάγονται στην πολιτική ασφαλείας. Επιπλέον, όπως παρατηρεί στο σημείο 46, όλο και περισσότερο περιορίζεται η δυνατότητα να θεωρείται η ασφάλεια ενός κράτους μέλους μεμονωμένα καθόσον συνδέεται στενά με την ασφάλεια της διεθνούς κοινότητας εν γένει καθώς και των διαφόρων στοιχείων που τη συνθέτουν.
- 28 Επομένως, ο κίνδυνος σοβαρής διαταραχής των εξωτερικών σχέσεων ή της ειρηνικής συνυπάρξεως των λαών μπορεί να επηρεάσει την ασφάλεια ενός κράτους μέλους.
- 29 Καίτοι στο εθνικό δικαστήριο εναπόκειται να αποφασίσει αν το άρθρο 11 όπως ερμηνεύθηκε από το Δικαστήριο έχει εφαρμογή στα πραγματικά περιστατικά και στα μέτρα που έχουν υποβληθεί στην κρίση του, πρέπει εντούτοις να παρατηρηθεί ότι δεν αμφισβητείται ότι η εξαγωγή ενός εμπορεύματος που ενδέχεται να χρησιμοποιηθεί για στρατιωτικούς σκοπούς, σε χώρα ευρισκόμενη σε πόλεμο με άλλη χώρα, μπορεί να επηρεάσει τη δημόσια ασφάλεια ενός κράτους μέλους υπό την έννοια που προαναφέρθηκε (βλ. την προπαρατεθείσα απόφαση Richardt και «Les Accessoires Scientifiques», σκέψη 22).
- 30 Επομένως, στο δεύτερο ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι ένα κράτος μέλος μπορεί, κατ' εξαίρεση, να θεσπίσει, δυνάμει του άρθρου 11 του κανονι-

σμού, εθνικά μέτρα περιορισμού των εξαγωγών εμπορευμάτων διπλής χρήσεως προς τρίτες χώρες με το αιτιολογικό ότι ο περιορισμός αυτός είναι αναγκαίος προκειμένου να αποφευχθεί ο κίνδυνος σοβαρής διαταράξεως των εξωτερικών σχέσεων ή της ειρηνικής συνυπάρξεως των λαών, ο οποίος μπορεί να επηρεάσει τη δημόσια ασφάλεια κράτους μέλους υπό την έννοια της διατάξεως αυτής.

- 31 Επομένως, παρέλκει η εξέταση του ζητήματος αν τα επίμαχα εθνικά μέτρα μπορούν να δικαιολογηθούν και βάσει των άρθρων 223, παράγραφος 1, στοιχείο β', ή 224 της Συνθήκης.

Επί του τρίτου ερωτήματος

- 32 Λαμβανομένων υπόψη των απαντήσεων που δόθηκαν στα προηγούμενα ερωτήματα, το ερώτημα αυτό αφορά κατ' ουσίαν την εφαρμογή της αρχής της αναλογικότητας και αφορά ειδικότερα το ζήτημα αν τα κράτη μέλη μπορούν, δυνάμει του άρθρου 11 του κανονισμού, είτε να επιβάλουν στον αιτούντα άδεια εξαγωγής την υποχρέωση να αποδείξει ότι τα εμπορεύματα διπλής χρήσεως χρησιμοποιούνται για μη στρατηγικούς σκοπούς, είτε να αρνηθούν τη χορήγηση άδειας εφόσον τα εμπορεύματα προσφέρονται αντικειμενικώς για στρατιωτική χρήση.
- 33 Πρέπει να υπομνησθεί συναφώς ότι το άρθρο 11, ως εξαίρεση από την αρχή της ελευθερίας των εξαγωγών που εξαγγέλλει το άρθρο 1 του κανονισμού, πρέπει να ερμηνευθεί ούτως ώστε τα αποτελέσματά του να μην επεκτείνονται πέραν του αναγκαίου για την προστασία των συμφερόντων μέτρου τα οποία αποσκοπεί να διασφαλίσει.
- 34 Στο εθνικό δικαστήριο εναπόκειται να εξετάσει αν οι περιπτώσεις που εκθέτει με τα ερωτήματά του στηρίζονται σε ορθή ερμηνεία του εθνικού του δικαίου,

την οποία αμφισβητεί η Γερμανική Κυβέρνηση, και να εκτιμήσει στη συνέχεια αν τα επίμαχα μέτρα είναι αναγκαία και κατάλληλα για την επίτευξη των επιδιωκομένων σκοπών και αν οι σκοποί αυτοί θα μπορούσαν να επιτευχθούν με λιγότερο δεσμευτικά μέτρα.

35 Πρέπει ωστόσο να διευκρινιστεί ότι, ανάλογα με τις περιστάσεις, οι αρμόδιες εθνικές αρχές διαθέτουν ορισμένα περιθώρια εκτιμήσεως όταν θεσπίζουν μέτρα τα οποία θεωρούν αναγκαία για την εξασφάλιση της δημόσιας ασφάλειας ενός κράτους μέλους υπό την προαναφερθείσα έννοια. Όταν η εξαγωγή εμπορευμάτων διπλής χρήσεως συνεπάγεται απειλή για τη δημόσια ασφάλεια κράτους μέλους, τα μέτρα αυτά μπορούν να περιλαμβάνουν την υποχρέωση του αιτούντος άδεια εξαγωγής να αποδείξει ότι τα εμπορεύματα αυτά προορίζονται να χρησιμοποιηθούν για μη στρατιωτικούς σκοπούς καθώς επίσης, ενόψει των ειδικών περιστάσεων, μεταξύ άλλων της πολιτικής καταστάσεως της χώρας προορισμού, και την άρνηση χορηγήσεως αδείας εάν τα εμπορεύματα αυτά προσφέρονται αντικειμενικώς για στρατιωτική χρήση.

36 Επομένως, στο τρίτο ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι, ενόψει απειλής για τη δημόσια ασφάλεια, στοιχείο που πρέπει να εξετάσει το εθνικό δικαστήριο, η υποχρέωση του αιτούντος να αποδείξει ότι τα προϊόντα θα χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά για μη στρατιωτικούς σκοπούς ή η άρνηση χορηγήσεως αδείας εάν τα εμπορεύματα μπορούν αντικειμενικά να χρησιμοποιηθούν για στρατιωτικούς σκοπούς ενδέχεται να συνιστούν υποχρεώσεις συνάδουσες προς την αρχή της αναλογικότητας.

Επί του τετάρτου και του πέμπτου ερωτήματος

37 Όσον αφορά το τέταρτο και το πέμπτο ερώτημα, υπό στοιχείο α', αρκεί η διαπίστωση ότι από τις απαντήσεις που δόθηκαν στο πρώτο και στο δεύτερο

ερώτημα προκύπτει ότι τα εθνικά μέτρα που απαιτούν άδεια για την εξαγωγή εμπορευμάτων διπλής χρήσεως συνιστούν πράγματι εμπόδια στην ελευθερία των εξαγωγών υπό την έννοια του άρθρου 1 του κανονισμού, μπορούν όμως να δικαιολογηθούν βάσει του άρθρου 11 υπό τις συνθήκες που εκτέθησαν στα άλλα προδικαστικά ερωτήματα.

- 38 Με το ερώτημα 5, στοιχεία β', γ' και δ', το εθνικό δικαστήριο ερωτά κατ' ουσίαν αν και, σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως, υπό ποιες προϋποθέσεις τα κράτη μέλη μπορούν να κολάσουν τη μη τήρηση της διαδικασίας χορηγήσεως αδείας με ποινικές κυρώσεις.
- 39 Πρέπει να τονιστεί συναφώς ότι η ευχέρεια ποινικού κολασμού για κάθε μη τήρηση της διαδικασίας αυτής εμπίπτει στην αρμοδιότητα των κρατών μελών. Καίτοι όμως το κοινοτικό δίκαιο δεν απαγορεύει επομένως εθνική ρύθμιση επιβάλλουσα κυρώσεις για τη μη τήρηση της υποχρεώσεως αυτής, οι προβλεπόμενες ποινικές κυρώσεις δεν μπορούν πάντως να είναι δυσανάλογες σε σχέση με τον επιδιωκόμενο σκοπό της προστασίας της δημόσιας ασφάλειας.
- 40 Εναπόκειται στο εθνικό δικαστήριο να εκτιμήσει αν με τις επιβλητέες ποινικές κυρώσεις τηρείται η αρχή της αναλογικότητας, λαμβάνοντας υπόψη όλα τα στοιχεία κάθε υποθέσεως, όπως τη φύση του εμπορεύματος που μπορεί να θέσει σε κίνδυνο την δημόσια ασφάλεια, τις περιστάσεις υπό τις οποίες διαπράχθηκε η παράβαση και την καλή ή κακή πίστη του επιχειρηματία ο οποίος προέβη παρανόμως στην εξαγωγή (βλ. υπό την έννοια αυτή την προπαρατεθείσα απόφαση Richardt και «Les Accessoires Scientifiques», σκέψη 25).
- 41 Πρέπει να προστεθεί ότι, στο πλαίσιο της διαδικασίας του άρθρου 177 της Συνθήκης, δεν εναπόκειται στο Δικαστήριο να λάβει θέση επί της επιχειρημα-

τολογίας της Γερμανικής Κυβερνήσεως κατά την οποία το άρθρο 5, στοιχείο γ', στηρίζεται σε εσφαλμένη ερμηνεία της επίμαχης γερμανικής νομοθεσίας.

- 42 Επομένως, στο ερώτημα αυτό πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το κοινοτικό δίκαιο δεν απαγορεύει στις εθνικές αρχές να επιβάλλουν ποινικές κυρώσεις για τη μη τήρηση της διαδικασίας χορηγήσεως αδείας, υπό την προϋπόθεση ότι οι επιβλητέες ποινικές κυρώσεις είναι ανάλογες προς τον επιδιωκόμενο σκοπό της δημόσιας ασφάλειας.

Επί του έκτου ερωτήματος

- 43 Με το τελευταίο ερώτημα το εθνικό δικαστήριο ερωτά το Δικαστήριο ως προς το άμεσο αποτέλεσμα του άρθρου 113 της Συνθήκης και/ή του άρθρου 1 του κανονισμού.
- 44 Αρκεί να παρατηρηθεί συναφώς ότι, δυνάμει του άρθρου 189, δεύτερο εδάφιο, της Συνθήκης ΕΚ, ο κανονισμός είναι δεσμευτικός ως προς όλα τα μέρη του και ισχύει άμεσα σε κάθε κράτος μέλος. Επομένως, από μία διάταξη όπως είναι το άρθρο 1 του κανονισμού απορρέουν άμεσα δικαιώματα και υποχρεώσεις για όλους όσους αυτή αφορά, είτε πρόκειται για κράτη μέλη είτε για ιδιώτες που εμπλέκονται σε έννομες σχέσεις ρυθμιζόμενες από το κοινοτικό δίκαιο (βλ. απόφαση της 9ης Μαρτίου 1978, 106/77, Simmenthal, Συλλογή τόμος 1978, σ. 239, σκέψη 15).
- 45 Η διαπίστωση αυτή δεν αναιρείται από τις εξαιρέσεις που προβλέπει το άρθρο 11 του κανονισμού στο μέτρο που αυτές υπόκεινται σε δικαστικό έλεγχο, οπότε

η δυνατότητα του κράτους μέλους να τις επικαλεστεί δεν θίγει τις διατάξεις του άρθρου 1, οι οποίες παρέχουν στους ιδιώτες δικαιώματα τα οποία μπορούν να επικαλεστούν ενώπιον δικαστηρίου.

- 46 Επομένως, στο τελευταίο ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 1 του κανονισμού παρέχει δικαιώματα στους ιδιώτες τα οποία μπορούν επικαλεστούν ενώπιον δικαστηρίου.

Επί των δικαστικών εξόδων

- 47 Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν η Γερμανική, η Ελληνική, η Ισπανική, η Γαλλική Κυβέρνηση και η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου, καθώς και η Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, οι οποίες κατέθεσαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, δεν αποδίδονται. Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπιπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων.

Για τους λόγους αυτούς,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ,

κρίνοντας επί των ερωτημάτων που του υπέβαλε με διάταξη της 21ης Φεβρουαρίου 1994 το Landgericht Darmstadt, αποφαινεται:

- 1) Το άρθρο 113 της Συνθήκης ΕΚ έχει την έννοια ότι οι ρυθμίσεις που περιορίζουν τις εξαγωγές εμπορευμάτων διπλής χρήσεως προς τρίτες χώρες εμπί-

πουν στο πεδίο εφαρμογής του και ότι η Κοινότητα διαθέτει αποκλειστική αρμοδιότητα στον τομέα αυτό, αποκλείοντας επομένως την αρμοδιότητα των κρατών μελών, πλην περιπτώσεως ειδικής εξουσιοδοτήσεως εκ μέρους της Κοινότητας.

- 2) Ένα κράτος μέλος μπορεί, κατ' εξαίρεση, να θεσπίσει, δυνάμει του άρθρου 11 του κανονισμού (ΕΟΚ) 2603/69 του Συμβουλίου, της 20ής Δεκεμβρίου 1969, περί θεσπίσεως κοινού καθεστώτος εξαγωγών, όπως τροποποιήθηκε τελευταία με τον κανονισμό (ΕΟΚ) 3918/91 του Συμβουλίου, της 19ης Δεκεμβρίου 1991, εθνικά μέτρα περιορισμού των εξαγωγών εμπορευμάτων διπλής χρήσεως προς τρίτες χώρες με το αιτιολογικό ότι ο περιορισμός αυτός είναι αναγκαίος προκειμένου να αποφευχθεί ο κίνδυνος σοβαρής διαταράξεως των εξωτερικών σχέσεων ή της ειρηνικής συνυπάρξεως των λαών, ο οποίος μπορεί να επηρεάσει τη δημόσια ασφάλεια κράτους μέλους υπό την έννοια της διατάξεως αυτής.

- 3) Ενόψει απειλής για τη δημόσια ασφάλεια, στοιχείο που πρέπει να εξετάσει το εθνικό δικαστήριο, η υποχρέωση του αιτούντος να αποδείξει ότι τα προϊόντα θα χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά για μη στρατιωτικούς σκοπούς ή η άρνηση χορηγήσεως αδείας εάν τα εμπορεύματα μπορούν αντικειμενικά να χρησιμοποιηθούν για στρατιωτικούς σκοπούς ενδέχεται να συνιστούν υποχρεώσεις συνάδουσες προς την αρχή της αναλογικότητας.

- 4) Το κοινοτικό δίκαιο δεν απαγορεύει στις εθνικές αρχές να επιβάλλουν ποινικές κυρώσεις για τη μη τήρηση της διαδικασίας χορηγήσεως αδείας, υπό την προϋπόθεση ότι οι επιβλητέες ποινικές κυρώσεις είναι ανάλογες προς τον επιδιωκόμενο σκοπό της δημόσιας ασφάλειας.

5) Το άρθρο 1 του κανονισμού (ΕΟΚ) 2603/69 παρέχει δικαιώματα στους ιδιώτες τα οποία μπορούν να επικαλεστούν ενώπιον δικαστηρίου.

Rodríguez Iglesias

Κακούρης

Edward

Puissochet

Hirsch

Mancini

Schockweiler

Moitinho de Almeida

Kapteyn

Gulmann

Murray

Jann

Ragnemalm

Δημοσιεύθηκε σε δημόσια συνεδρίαση στο Λουξεμβούργο στις 17 Οκτωβρίου 1995.

Ο Γραμματέας

Ο Πρόεδρος

R. Grass

G. C. Rodríguez Iglesias